

ШТАМПА О ИЗЛОЖБИ „УСТАНАК 1941. У СРБИЈИ У ДЕЛИМА УМЕТНИКА“

„О 1941. години написано је много. Уметност је у читавом послератном периоду настојала и успевала да транспонује и оживи херојске и славне дане прве године НОБ-а, у којој се сковало братство и јединство наше земље и наших народа и народности. Ова изложба, као део таквих настојања, представља вредан и успео покушај сумирања и приказа тог богатог уметничког стваралаштва које има за тему 1941. годину. Она нам на приступачан и ефектан начин приказује како су сликари, скулптори, приповедачаи, песници, романсијери, народни уметници, филмски радници, композитори и други видели борбу против страних завојевача и домаћих издајника, борбу против старог а за ново друштво, херојство партизана и младих генерација. Оваква и сличне изложбе имају несумњиво не само научни већ и велики васпитно-политички значај.“

Наведене мисли изрекао је Александар Бакочевић, потпредседник Републичког извршног већа, приликом отварања изложбе „Устанак у Србији 1941. године у делима уметника“, која је у организацији Историјског музеја Србије отворена у Музеју револуције 6. септембра 1973. године.

... Изложба је побудила запажено интересовање штампе, радија и телевизије. О њој су многи дневни и недељни листови донели краће или дуже напise и критичке осврте својих сарадника.

Обавештавајући своје читаоце о отварању изложбе, „Политика експрес“ под великим насловом „Четрдесет прва очима уметника“ доноси следеће: „Изложба приказује драматичне догађаје из 1941. године кроз дела уметника и свих грана уметности. Аутори су не само учесници и савременици рата већ и данашње млађе генерације“ („Политика експрес“, 5. IX 1973).

Новинар листа „4. јул“ Д. Ђирић упознаје читаоце са именима свих уметника чија су дела изложена на овој „јединственој изложби“. „Изложба хронолошки приказује ослобођење од 27. марта 1941, преко шестоаприлских догађаја, бомбардовања Београда и страдања народа, до организованог устанка и борбе народа против окупатора... Бројни експонати — каже даље новинар — за чије је излагање била потребна много већа просторија, рађени су не само реалистички него и најмодернијим сликарским изразом, што доприноси и разуђености ове јединствене изложбе, да се на једном месту упознају дела сликара, вајара, писца, композитора, позоришних и филмских стваралаца који су инспирацију за своје уметничко изражавање тражили и налазили у отпору и борби наших народа за своје ослобођење“... („4. јул“, 11. IX 1973).

Читаоцима загребачког „Вјесника“ ова изложба је представљена као „жива прошлост“... „Организатори изложбе покушали су наћи одговоре на питање — како је у дјелима умјетника, у рагу и послужења, приказан устанак 1941. ... У поводу изложбе припремљена је и

књига *Устанак у Србији у делима уметника*, у којој је први пут на једном мјесту обрађено уметничко стваралаштво везано уз те повјесне дане и надахнуто њима“ („Вјесник“, 7. IX 1973).

О истој изложби, у „Народној армији“ може се прочитати, поред осталог: „Већ сâм наслов говори колико је то комплексна изложба. Гледана у целини, још више кроз поједине експонате, она се очитује као потреба и као обавеза, будући да евоцира велико време — време у коме је, како је рекао песник, „Це-ка исукао мач устанка из каније Прогласа“, и у коме је почела „прљава копрена са Србије да се скида“. У сваком случају, изложба има васпитну намену и са тог становишта не може јој се спорити значај, па ни становити успех. Судбоносни догађаји 1941. доживљени и представљени различитим средствима, упечатљиво делују и емотивно повезују посетиоца с том бурном годином . . .

. . . Наглашавајући потребу и добродошлицу овој изложби, ми жалимо, у исто време, што није организована с више система и на већем простору . . .

. . . За боље разумевање изложбе од посебне је користи лепо опремљен каталог, са пет илустрованих прилога, којима се, поред уводног текста, објашњава развој појединих уметности . . .

. . . Изложба „Устанак 1941.“ обимна је по захвату, али не и по претензијама. Приређивачи се надају, како је речено у уводнику, да ће она моћи да предочи „бар једним делом, како су уметници, у току рата и после, доживели и приказали устанак у Србији. Одиста, били бисмо одвећ малициозни ако не бисмо признали да на њој имају шта видети и сазнати чак и добро верзирани познаваоци уметности“ („Народна армија“, 20. IX 1973).

Поводом изложбе „Устанак у Србији 1941. у делима уметника“, „Политика“ доноси коментар проф. Павла Васића: „Поред књижевности, позоришта, филма и музике, упадљиво место добила је ликовна уметност, која је заступљена низом дела, делимично мало познатих, тек обелодањених тадашњом изложбом. Сликаство, скулптура и графика откривају читав један свет који је био мало потиснут садашњим токовима наше уметности, и оживљавају доба отпора, херојства и легенде. Може се рећи да је велики број уметника у Србији нашао своје теме у ослободилачком рату, којима је претходила социјална уметност уочи рата . . . За време рата мало је било прилике за монументалну уметност, па је графика, особито примењена, имала преимућство. Сличан случај био је и у заробљеничким логорима . . . После рата ове теме налазе се у сликама многих уметника, који су умели да нађу адекватан језик за драматику ратних година, за догађаје и људе који су били њихови носиоци . . . Ратне теме одразиле су се не само у сликарству него и у скулптури мноштвом фигуралних споменика, међу којима има веома успешних али и конвенционалних, као што се обично дешава када је у питању огромна продукција . . .

Историјски музеј Србије, управо организатор ове изложбе, а особито кустос Љиљана Константиновић, умели су да нађу праву меру при избору радова, тако да изложба делује богатством израза и индивидуалних тражења“ („Политика“, 15. IX 1973).

У броју од 16. IX 1973, „Књижевне новине“ за ову изложбу кажу: „Многоструко огласје устаничких дана у Србији верно је приказано на

овој изложби, својеврсној смотри уметничких остварења доживљених и реализованих скулптуром, сликом . . .

. . . Многа од приказаних дела већ су била виђена на разним сличним изложбама, али тек на овој стиче се јединствени утисак о присуству уметничког доживљаја и стваралачког поступка, који је био инспирисан данима устанка, оним пре устанка и многих каснијих, после њега. Највећа вредност ове изложбе је у томе што је, пратећи све најзначајније догађаје везане за устанак 1941. и развој НОБ, пратила и верно пренела активно и агилно суделовање уметника у револуцији . . .

. . . Све је ту на овој изложби: и филм и песмарица и забелешка у дневнику и стих рађен на Космају“ („Књижевне новине“, 16. IX 1973).

Лист „Напред“ из Ваљева препоручује гедаоцима изложбу „са жељом да буде презентована и у нашем граду . . .

. . . Посетилац бурне и преломне догађаје из 1941. доживљава у једној новој димензији и напушта изложбу задовољан што је та година трајно остала забележена не само у историјским студијама, већ што се тако снажно рефлектовала и кроз танана истраживања уметника“ („Напред“, 28. IX 1973).

Новинар „Просветног прегледа“, под насловом „Антиратна манифестација“, пише: „Устанак је и у овом часу једнако и правремено присутан у стваралачком тренутку овог доба и ових дана — делује као антиратна манифестација и као потврда наших дубоких и искрених опредељења“ („Просветни преглед“, 19. IX 1973).

За приказ изложбе „Устанак . . .“ уредник „Фронта“ одабрао је истакнуто место. Аутор приказа упознаје читаоце са изложеним експонатима и за њих каже: „Нека су рађена у самој борби, у предасима између окршаја, нека убрзо по ослобођењу, нека, опет, недавно. Свако од њих, иако су везана за заједничку тему, обележено је индивидуалношћу свога аутора, али носи, истовремено, и печат времена у коме је настало. Ако се дела бораца и заробљеника одликују снагом свог наивног реализма али самим тим и непосредношћу, новија остварења обележава изграђени израз, печат модерних токова у уметности и сагледавање тематике са временске дистанце неопходне за стварање већих и целивитих уметничких вредности . . .

. . . Замисао да се на једном месту скупе остварења из свих родова уметности ставила их је, на неки начин, у неравноправан положај: посетилац пред собом има платна, цртеже, скулптуре, које може непосредно да доживи и о њима суди, али и затворене књиге, партитуре и фотографије позоришних представа и из филмова, које можда није читао, слушао, видео . . .

. . . Вероватно свесни тога, аутори изложбе су покушали да донекле успоставе равнотежу уз помоћ музике (револуционарних песама наших народа) која нас дочекује већ на улазу у изложбени простор и сугестивно прати све време бављења на њој. Можда недостају у тој звучној подлози стихови познатих револуционарних песника, који би ишли упоредо или наизменично са музиком?! . . .

. . . Мали простор који су имали на располагању ставио је ауторе пред тежак задатак да од обиља материјала одаберу оно што је најбоље или барем најупечатљивије . . .

... Ауторе изложених дела нећемо спомињати, не бисмо ли макар делимично исправили неправду коју је одвећ мали простор нанео онима чија дела нису приказана“ („Фронт“, 5. X 1973).

Многе већ цитиране мисли могу се прочитати и у „НИН“-у, али његовом извештачу није промакло ни следеће: „У самој години о којој је реч показивало се партизанско позориште Ужичке републике. Поред њега, и у другим партизанским срединама сценска уметност имала је значај и функцију политичког, чак револуционарног чина. На истоме је колосеку и борбена поезија, ликовни плакат, нека музичка дела која се стварају у конспирацији. Устаници нису поседовали у самоме почетку филмске камере, па филмских дела нема из тог времена. Али, за кинематографију после рата, 1941. била је трајна и незаобилазна тема — снимљено је безброј документарних и десетине играних филмова. Такође након рата, песници су испевали нове песме... никла су спомен-гробља и друга скулпторска обележја, често изузетне уметничке монументалности...“ („НИН“, 16. IX 1973).

Осим у Београду, изложба „Устанак...“ приказана је и у Крагујевцу, где ју је видело око 10.000 посетилаца. Њени аутори Љиљана Константиновић и Сава Андрић, и сарадници Марија Лукић и Павле Стојковић успели су да већи део изложених експоната откупе за повремене изложбе и сталну поставку Историјског музеја Србије. За њих је то, уз леп пријем код посетилаца и критике, велика сатисфакција...

Момчило Митровић